23. toukokuuta 2022

Asia: U 35/2022 vp Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta (KOM (2022) 71 lopullinen)

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta, kuulemistilaisuus 24.5.2022

Kiitos mahdollisuudesta lausua Valtioneuvoston kirjelmästä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta.

Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI pitää tärkeänä, että yritystoiminnan haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia ehkäistään ja niihin puututaan. Yhdymme komission näkemykseen, että yritysten vapaaehtoiset toimet eivät ole riittävästi parantaneet haavoittuvaisten ihmisten asemaa sekä ympäristönsuojelua yritysten omassa toiminnassa ja arvoketjuissa. Vahvistamalla lainsäädännöllä yritysten vastuuta kunnioittaa ihmisoikeuksia ja suojella ympäristöä edistetään reilua kilpailua, työelämän perusperiaatteiden toteutumista sekä ilmastonmuutoksen hillitsemistä.

HEUNI on yli kymmenen vuoden ajan tutkinut ulkomaalaisten työntekijöiden työolosuhteiden toteutumista Suomessa ja Suomen lähimaissa. Tutkimuksissamme on selvinnyt, että kaikkein vakavimpia ihmisoikeusongelmia, ml. äärimmäistä työvoiman hyväksikäyttöä ja pakkotyötä esiintyy myös Suomessa. Suomessa työvoiman hyväksikäyttöä ja vakavia ihmisoikeusloukkauksia ilmenee erityisesti aloilla, joilla käytetään alihankintaa kuten rakennus-, siivous- ja maatalousaloilla. Myös Euroopan tasolla esiintyy työelämän ihmisoikeusloukkauksia, etenkin koskien ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä maatalous-, ruuantuotanto-, rakennus-, tuotanto- ja palvelualoilla (Lietonen, Jokinen & Ollus, 2020; Jokinen, Ollus & Viuhko 2011).

Lausuntomme keskittyy siten etenkin direktiivin **soveltamisalaan ja rajaukseen**.

1) Nostamme ensin esiin maantieteellisen keskittymisen. Direktiiviluonnoksessa korostuu yritysvastuun globaali ulottuvuus. Haluamme kiinnittää huomiota siihen, että asianmukaisen huolellisuuden velvoitteet koskevat yhtä lailla kansallisia, alueellisia kuin globaaleja arvoketjuja. Direktiivin soveltamisala keskittyy arvoketjujen ihmisoikeuksien parantamiseen etenkin kolmansissa maissa. Pakollinen asianmukainen huolellisuus parantaisi myös Euroopassa ja Suomessa esiintyviä työelämän ihmisoikeusloukkauksia ja haavoittuvassa asemassa olevien työntekijöiden asemaa. Täten toivomme, että Suomi korostaisi kansallisessa ja kansainvälisessä keskustelussa myös direktiivin hyötyjä kansallisissa ja eurooppalaisissa arvoketjuissa.

   Pidämme tärkeänä, että yritysten asianmukaiseen huolellisuuteen sisällytetään direktiivissä selkeämmin myös työperäiseen hyväksikäytön ja ihmiskaupan torjunta. Yritykset – myös Suomessa toimivat – saattavat olla osallisena alihankkijan (joko suomalaisen tai ulkomaalaisen yrityksen toiminnan kautta) työolosuhteisiin liittyviin väärinkäytöksiin ja laiminlyönteihin. Lisähuomiona todettakoon, että direktiivillä on paljon potentiaalia kasvattaa yritysten ja ihmisten tietoisuutta ihmisoikeusongelmista, haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten tilanteesta, sekä yritysten velvollisuuksista ja työntekijöiden oikeuksista. Siksi huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivistä puhuttaessa ei tulisi sivuuttaa kokonaan ihmisoikeusloukkauksia Suomessa tai Euroopassa, vaikka kansallinen lainsäädäntö ja EU-säätely jo kattavatkin monia työoikeuksien varmistamiseen liittyviä seikkoja.

2) Toiseksi puutteena nostamme esiin, että direktiivin soveltamisala ehdotetaan rajattavaksi vain suuriin yrityksiin. Tämä on nähdäksemme liian suppea soveltamisala, vaikkakin tärkeä ensimmäinen askel huolellisuusvelvoitteen vahvemman toimeenpanon varmistamiseksi. Painotamme kuitenkin, että soveltamisalaa tulisi – mahdollisesti myöhemmässä vaiheessa – laajentaa koskemaan myös keskisuuria

yrityksiä ja pienempiä yrityksiä, vähintään niin, että kaikenkokoisilta yrityksiltä edellytetään huolellisuusvelvoitteen sisällyttämistä yrityksen toimintaperiaatteisiin ja sen toimeenpanoa yrityksen kaikessa toiminnassa.

3) Kolmanneksi nostamme esiin ehdotettujen kohdealojen rajauksen. Tutkimusten ja tilastojen perusteella ihmisoikeus- ja ympäristörikkeitä esiintyy vaateteollisuudessa, maataloudessa ja ruuantuotannossa, sekä kaivannais-, metalli- ja mineraaliteollisuudessa, kuten direktiiviluonnoksessa todetaan. Suhteellisuusperiaate puhuu tuotantoaloihin keskittyvän rajauksen puolesta, mutta haluamme korostaa, että näiden alojen ohella esiintyy myös lukuisia muita aloja, joilla on havaittu sekä ihmisoikeusloukkauksia että ympäristörikkeitä. Näitä aloja ovat esimerkiksi rakennusala sekä palveluala, joilla on Euroopan tasolla esiintynyt useita tapauksia, joissa työntekijät ovat joutuneet työperäisen ihmiskaupan ja pakkotyön uhreiksi (ks. esim. FRA 2019; United Nations 2020).

Lisäksi haluamme korostaa **vakiintuneeseen liikesuhteeseen** sekä **liikesuhteiden päättämiseen** liittyviä näkemyksiä:

4) Direktiiviehdotuksessa esitellään uusi termi, *vakiintunut liikesuhde*, jota direktiiviehdotus ei mielestämme määrittele riittävän tarkasti. Vaikutusten minimoiminen vakiintuneissa liikesuhteissa on ristiriidassa YK:n periaatteiden sekä OECD:n ohjeiden kanssa, joissa keskitytään aiheutettujen haittojen vakavuuteen huolimatta liiketoimintasuhteen luonteesta. Huolenamme on, että jotkut yritykset muuttavat liikesuhteitaan niin, että ne eivät täyttäisi vakiintuneen liikesuhteen määritelmää, ja täten direktiivin vaatimukset eivät koskisi näitä suhteita. Esimerkkinä jotkut yritykset voisivat keskittyä vain lyhytaikaisiin liikesuhteisiin, joka toimii vastoin direktiivin tavoitetta ohjata yrityksiä pitkäkestoisiin liiketoimintasuhteisiin. Riski voisi toteutua esimerkiksi rakennusalalla, jossa tyypillisesti aliurakkasopimukset ovat lyhytkestoisia.

5) Valtioneuvosto korostaa, että direktiivin liikesuhteiden päättämistä koskevaa sääntelyä ja sen vaikutuksia olisi tarkasteltava myös niiden seurausten näkökulmasta, ja siksi sääntelyllä tulisi ohjata yrityksiä pitkäkestoisiin liikesuhteisiin, jotka olisivat yritysten taloudellisen toiminnan ja sääntelyn ennaltaehkäisevien vaikutusten kannalta kestävämpiä ratkaisuja. Näkemyksemme mukaan lievempien rikkomusten kohdalla sopimuskumppanin tulisi antaa korjata epäkohdat sovitun ajan kuluessa, mutta jos tilanne ei korjaannu ja kumppani rikkoo velvoitteitaan tahallisesti, tulee sopimus irtisanoa välittömästi. Ennen sopimuksen irtisanomista on kuitenkin tärkeä harkita toimen vaikutuksia mahdollisiin rikkomusten kohteisiin. Yritysten tulee siksi varmistaa, että rikkomukset eivät jatku muualla tai toisessa muodossa sopimuksen purkamisen jälkeen.

Loppuun haluamme todeta, että asianmukainen huolellisuus nimensä mukaisesti tarkoittaa sitä, että yritys toteuttaa toimenpiteitä, joilla pyritään estämään, lieventämään ja poistamaan yritystoiminnan haitallisia vaikutuksia, huomioiden haittojen vakavuus. YK:n periaatteiden ja OECD:n ohjeiden mukaisesti yritykset voivat priorisoida toimintaansa, ja täten niitä ei odoteta toimeenpanevan kaikkia vastuullisuustoimia yhtä aikaa. Asianmukainen huolellisuus onkin jatkuva prosessi, jonka tulee sisältyä jokaisen yrityksen toimintaan. Riippumatta yrityksen koosta, jokaisen yrityksen tulee käydä läpi toimintansa mahdolliset haitalliset vaikutukset ja luoda vastuullisuusstrategia ihmisoikeus- ja ympäristöhaittojensa minimoimiseksi, sekä toteuttaa asianmukaista huolellisuutta myös konkreettisesti ja käytännössä.

Helsinki, 23.5.2022

Saara Haapasaari
Vastuullisuusasiantuntija

Natalia Ollus
Johtaja

YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI)